

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2025, s. 13: 693-727

Dini Özgürlükler Raporu Analizi (Kıbrıs Örneği)
Religious Freedoms Report Analysis (Cyprus Case Study)

Mustafa ŞENGİL

Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri ABD,
Assist Prof. Dr., Ahi Evran University,
Faculty of Theology, Department of Religious Studies
mustafasengil25@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2904-1776

DOI: 10.56720/mevzu.1609142

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Aralık / December 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Şubat / February 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: Şengil, Mustafa. "Dini Özgürlükler Raporu Analizi (Kıbrıs Örneği)".

Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (Mart 2025): 693-727.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1609142>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0



Öz

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından dünya ülkeleri hakkında hazırlanan dini özgürlükler raporlarının Kıbrıs örneği üzerinden analizini amaçlamaktadır. Raporlar, Kıbrıs'taki dini durumu güney ve kuzey olmak üzere iki ayrı bölge şeklinde ele almıştır. Bu bağlamda, raporlarda yer alan konular kronolojik bir yaklaşımla incelenmiş ve Güney ile Kuzey Kıbrıs dikkate alınarak kategorize edilmiştir. Çalışmada, özellikle 2015-2023 yılları arasında yayımlanan raporlar değerlendirilmiş ve genellikle Ortodoks Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, Ermeniler, Protestanlar ve Marunilere ilişkin bilgiler aktarıldığı görülmüştür. Ayrıca ifade özgürlüğü, dini liderler arası görüşmeler, başörtüsü ve dini eğitim ile ilgili de her yıl bilgi verilmiştir. Araştırma kapsamında, raporlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar detaylı bir şekilde ele alınmış; ifadelerdeki tutarlılık ve tarafsızlık, farklı bilgi kaynaklarından doğrulama yöntemiyle analiz edilmiştir. Sürekli değişmeyen nüfus verileri ile pandemi gibi ani olayların raporlara yansıyan etkileri de bu süreçte değerlendirilmiştir. Çalışmada her ne kadar raporlarda yer alan tüm olay ve gelişmelere değinilmese de dikkat çeken örnekler üzerinden tarafsızlık analizi yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca, raporlarda sunulan bilgilerin farklı kaynaklarla doğruluğunu kontrol etmeye özen gösterilmiştir. Bu çalışma, ABD'nin dini özgürlükler raporlarının Kıbrıs örneği üzerinden daha önce kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olması ve son yıllarda Yahudiler ile Filistin meselesine ilişkin konuların coğrafi yakınlık, jeopolitik ve teopolitik bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Analizler, dini özgürlükler raporlarının, ülkelerin ABD ile ilişkilerinden etkilendiğini ve tarafsız bir dil kullanmaya çalışsa da genellikle jeopolitik ve sosyopolitik olaylarla teopolitik konuları birbirine karıştırdığını göstermektedir. Buna ek olarak, tarafsızlık çabasıyla bazı yıllık gelişmelerin diğer dini grupların inançsal refleksleri bağlamında raporlara yansıtılmadığı da gözlemlenmiştir. Bu dönemin etkilerinin ilerleyen yıllarda daha net bir şekilde anlaşılacağı aşikardır. Araştırma, ABD dini özgürlükler raporlarının 2015 sonrası ve Kıbrıs örneği ile sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Din, Kıbrıs, Dini Özgürlükler, Azınlıklar.

Abstract

The purpose of this study is to analyze the religious freedom reports prepared by the United States on countries around the world, using Cyprus as an example. The reports deal with the religious situation in Cyprus as two separate regions, the south and the north. In this context, the issues in the reports were examined through a chronological approach and categorized according to southern and northern Cyprus. The study looked in particular at reports published between 2015 and 2023 and found that information was generally provided on Orthodox Christians, Muslims, Jews, Armenians, Protestants and Maronites was generally provided. Information was also provided each year on freedom of expression, meetings between religious leaders, headscarves and religious education. The research examined in detail the similarities and differences between the reports, and analyzed the consistency and impartiality of the statements through verification from different sources of information. It also assessed population data, which do not change continuously, and the impact of sudden events, such as pandemics, on the reports. Although the study does not cover all events and developments in the reports, it aims to analyze impartiality through noteworthy examples. In addition, care was taken to verify the accuracy of the information presented in the reports with various sources. This study is important in the sense that the US reports on religious freedom have not been comprehensively analyzed using Cyprus as an example, and emphasizes that the issues related to Jews and the Palestinian issue in recent years should be assessed in the context of geographical proximity, geopolitics and theopolitics. The analyses show that reports on religious freedom are influenced by countries' relations with the United States and often confuse geopolitical and sociopolitical events with theopolitical issues, although they try to use neutral language. It has also been observed that some annual developments in the context of the religious reflexes of other religious groups are not reflected in the reports in an effort to maintain neutrality. It is clear that the impact of this period will be better understood in the coming years. The research is limited to the post-2015 US reports on religious freedom and the case of Cyprus.

Keywords: History of Religions, Religion, Cyprus, Religious Freedom, Minorities.

Giriş

ABD ve Avrupa’da Hıristiyanlık içerisinde yıllar boyunca süren mezhep kavgaları istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ABD, herhangi bir ulusal kilise tesisine engel olmayı ve bu yolla din özgürlüğünü sağlamayı hedeflemektedir.¹ Bu hedefe uygun olarak da insan hakları, din özgürlüğü vb. çatı kavramlar oluşturarak dünya ülkelerini *tarafsız bir şekilde* incelediğini öne süren raporlar yayımlamaktadır.

Din özgürlüğü ifadesi Batı’da ilk defa 12 Haziran 1776 tarihinde *Constitution of Virginia* isimli anayasanın 16. Maddesinde “Yaradan’ımıza borçlu olduğumuz din veya inanç ve bunların gereklerini nasıl yerine getireceğimiz, zorlama ve kuvvetle değil ancak akıl ve inançla belirlenebilir. Bu sebeple bütün insanlar dinin icrasını vicdanlarının emirlerine göre yerine getirmekte eşit hak sahibidirler” şeklinde yer almıştır.² Tam olarak tanımlanmış şekilde din özgürlüğü BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. Maddesinde geçmektedir.³ Bu maddeye göre insanlar istedikleri inancı serbestçe seçebilir, inançlarının gerektirdiği şekilde eylemde bulunabilir, inançlarının gereği olarak eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunabilir ve sosyal birlik, toplantı, ceamat oluşturabilirler.⁴

Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (United States Commission on International Religious Freedom/USCIRF), Uluslararası Dini Özgürlük Yasası’nın 1998 yılında yapılan değişiklikleriyle oluşturulan, Dışişleri Bakanlığı’ndan ayrı ve bağımsız bir Amerika Birleşik Devletleri Federal Hükümet kuruluşudur. USCIRF, ABD dışındaki ülkelerin din ve inanç özgürlüğü ile ilgili durumlarını inceleyerek ABD Başkanı’na,

¹ Saffet Köse, “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe [Dinsel Şiddet Süreci: Hıristiyanlık Farklılıklarla Bir Arada Yaşama Örneği: Müslüman Topluluklar]”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005), 30.

² Arlin M. Adams - Charles J. Emmerich, *Din ve Özgürlük: ABD’de Dini Özgürlüğün Anayasal Tarihçesi*, çev. Latif Boyacı (İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1990), 133.

³ Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK), “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” (10 Aralık 1948).

⁴ Köse, “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe [Dinsel Şiddet Süreci]”, 15.

Dışişleri Bakanı'na ve Kongre'ye yıllık olarak raporlar sunar, önerilerde bulunur ve bu önerilerin uygulanmasını izler.⁵

USCIRF din özgürlüğünü; “düşünce, vicdan, ifade, dernek kurma ve toplanma özgürlüklerini içeren geniş kapsamlı bir haktır.” şeklinde tanımlayarak dini özgürlüğün doğasında “kişinin vicdanının yönlendirdiği şekilde inanma veya inanmama hakkı ve inançları açık ve korkusuzca yaşama hakkı” bulunduğunu ifade etmektedir.⁶ Komisyon, din özgürlüğü ile ilgili davalara ve duruşmalara katılarak kongreye danışmanlık yaptığını, ülkelerin endişe verici durumlarını yürütme organı yetkilileriyle istişare ettiğini, ABD dışındaki din özgürlüğü koşullarını izlediğini, din özgürlüğü konusunda kamu farkındalığı oluşturmaya çalıştığını ve ABD dışındaki ülkelerin din özgürlüğü ihlallerini değerlendirerek yıllık rapor yayımladığını belirtmektedir.⁷

Dini Özgürlükler Raporu her ülke için ayrı ayrı Amerika'da bağımsız bir teşkilat tarafından yazılan, yazıldığı dönemde ilgili ülke ile Amerika'nın ilişkilerinden de etkilendiği anlaşılan, her yıl düzenli olarak yayımlanan raporlar silsilesini ifade etmektedir. Küçük bir ada olan Kıbrıs, genelde Hıristiyan dünyasının ve AB'nin sorunlarına, özelde *laikliğe ve ötekine* bakış açısını göstermesi açısından da incelenmeye değer bir örnektir. Çalışma bir ada ülkesi olan Kıbrıs'la ilgili ABD tarafından yazılan raporların son on yılını, dolayısıyla 2015 sonrasında kapsamaktadır. Dini özgürlükler raporları hakkında ülkeler bazında Türkiye'de yapılmış bir çalışma olmaması çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle çalışmada öncelikle raporlarda öne çıkan hususlar başlıklar halinde tasnif edilerek kronolojik olarak ele alınacak, ardından genel bir değerlendirmeye tabi tutularak analiz edilecektir.

1. Yıllık Raporlarda Kıbrıs'ın Dini Durumu

Yıllık raporlarda Kıbrıs'la ilgili bilgi verilirken öncelikle siyasi durum konu edinilerek ABD'ye göre yasal olan Kıbrıs Cumhuriyeti ile yasal olmayan

⁵ Örneğin 2009 yılında komisyonun önerisi üzerine Türkiye yakın izleme listesine alınmıştır. Bu yıldan itibaren zaman zaman Türkiye yakın izleme listesine alınmış, son olarak 2023 yılı raporunda komisyon tarafından Türkiye'nin yakın izleme listesine alınması tavsiye edilmiştir. International Religious Freedom (USCIRF), “About Us” (Erişim 27 Mayıs 2024).

⁶ USCIRF, “About Us”.

⁷ USCIRF, “About Us”.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden (KKTC) her yıl düzenli olarak bahsedilmektedir. 2015 yılından itibaren yaklaşık son on yılını incelediğimiz raporlarda her iki taraf için özellikle dini mekânlara erişim kısıtlaması konusuna odaklanılmaktadır. Bu anlamda Müslümanlar için kıymeti bulunan Güney Kıbrıs'taki (GKRY) Hala Sultan Tekkesi ile Kuzey Kıbrıs'taki Apostolos Andreas Manastırı'nda özel günlerde ibadet olanakları karşılaştırılmaktadır. Askeri bölge içerisinde kalan Marunî yerleşimleri ile mabetleri de rapora sıkça "erişim engeli" sebebiyle konu olmuştur.⁸

KKTC'de 2010-2021 yılları arasında Din İşleri Başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Talip Atalay ile 2006-2022 yılları arasında Kıbrıs Başpiskoposu olan II. Hrisostomos arasında adada ilk defa 2011 yılında İsveç Büyükelçiliği öncülüğünde "Dini Liderler arası görüşmeler" başlamıştır. Bu görüşmeler hem medyaya hem de dini özgürlükler raporuna sıkça konu olmuştur. Raporda daha sonra da bahsedileceği üzere 2021 yılında Ahmet Ünsal'ın Din İşleri Başkanı olmasına kadar dini liderler arası görüşmelerde barışa katkı anlamında somut mesafeler alınmıştır. İsveç Büyükelçiliği öncülüğünde Kıbrıs Barış Sürecinin Dini Yolu (Religious Track of the Cyprus Peace Process-RTCYPP) adı ile kurumsallaştırılan bu görüşme süreci 2022 yılından beri dondurulmuş durumdadır. RTCYPP, "insan hakları, barış ve uzlaşma için birlikte çalışmaya kararlı Kıbrıs'ın dini liderlerinin bir barış inşası girişimi" şeklinde tanımlanmaktadır.⁹ RTCYPP'nin girişimleri neticesinde 2013 yılında dini liderlerin yeşil hattın diğer tarafına geçişi ile ilgili sınırlandırmalar kaldırılmıştır.¹⁰ Bu gelişme sonrasında Başpiskopos, KKTC topraklarında Güney Kıbrıs'ta yaşayan 5 bin Kıbrıslı Rum'un katıldığı iki ayını yönetmiştir. Din İşleri Başkanı ise Güney Kıbrıs'ta yüzlerce Kıbrıslı Türk'e Hala Sultan Tekkesi'nde imamlık yapmıştır. 2014 yılında, 1974 yılından sonra ilk defa adanın her iki tarafında

⁸ Daha sonra da değinileceği üzere Marunîlere yönelik kuzeyde dini özgürlük ve ibadet hakları ile ilgili herhangi bir engelleme söz konusu değildir. Mustafa Erçakıca, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Azınlıkların Hukuki Durumu ve Maronit Azınlık Grubu", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2020), 147.

⁹ Religious Track of the Cyprus Peace Process (RTCYPP), "Office of the Religious Track of the Cyprus Peace Process" (Erişim 28 Mart 2024).

¹⁰ 2015 International Religious Freedom (USCIRF), "Cyprus Chapters and Summaries" (2015).

yaşayan dini liderlere ve kilise mensubu olmayan kişilere serbest dolaşım izni getirilmiştir.¹¹

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası Kıbrıslı Rum Ortodokslar ile Türk Müslümanlar dışında Katolik Maruniler, Ermeni Ortodokslar ve Kıbrıslı Latin Katolikleri dini grup olarak tanımaktadır. Bu bağlamda raporlarda adadaki dini demografik yapı bu beş grup ve diğerleri şeklinde her yıl özel bir başlıkla ifade edilmiş, pandemiye kadar sabit rakamlarla bu sayılar devam etmiştir. Pandemi sonrası resmî sonuçlara göre değil sosyologların görüşlerine göre rakamlarda güncellemeye gidilmiştir. Örneğin adada yaşayan Yahudilerin sayısında net artış gözlemlenmiştir. Bu ön bilgiden sonra, dini özgürlükler ve adadaki dini durum, Güney Kıbrıs, Kuzey Kıbrıs, Liderler Arası Görüşmeler, Yahudiler ve Azınlıklar başlıkları altında incelenecektir.

1.1. Güney Kıbrıs

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, kişilerin özgürce ibadet etme, dini öğretme ve dinin gereklerini yerine getirmelerini güvence altına alarak din temelli ayrımcılığı yasaklamaktadır. Anayasa, dini anlamda kurucu unsur olarak Ortodoks Hıristiyanları ve Müslümanları kabul ettiğinden, Evkafı¹² bir kurum

¹¹ Raporun “adanın yerlisi” olarak tanımladığı -1974 öncesi- adada bulunan Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar için 2004 (Annan Planı) yılından itibaren herhangi bir onay ya da izin gerekmeden geçiş serbesttir. Buna rağmen dini yerleri ziyaret için adada bulunan BM aracılığı ile geçiş ve ayin izni alınması gerekmektedir. Ancak raporun “Türk yerleşimciler” olarak tanımladığı, adaya 1974 sonrasında yerleşmiş olan Türkler, Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarına geçememekte idi. KKTC Din İşleri Başkanı da Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı olmaması ve 1974 sonrasında adaya yerleşenlerden olduğu için ilgili yasağa tabi idi. Burada bahsi geçen serbestlik bu durum ile ilgilidir. 2014’ten itibaren özel izinle de olsa raporun “Türk yerleşimciler” olarak tanımladığı 1974 sonrası adaya yerleşenlerin Güney Kıbrıs’taki ibadet yerlerini, özellikle Hala Sultan Tekkesi’ni ziyaretlerine izin verilmiştir.

¹² Vakf veya Vakıf sözcüğünün çoğulu olan Evkaf kelimesi, vakıflar anlamına gelmektedir. Kıbrıs’ta Evkaf 1571 yılında adanın fethedilmesinin hemen ardından kurulmuştur. Osmanlı idaresi boyunca Evkaf, amaç ve kapsamı ile hedefleri belli olan kurumsal kimliği ile yönertilmiştir. 1878 yılında adanın idaresinin İngilizlere geçmesi ile Evkaf güçlü yapısını kaybederek İngilizlerin denetimi altına girmiştir. 1914 yılında adayı ilhak eden İngilizler vakıf mallarını şahıs malı haline getirmiştir. Türkler tarafından verilen yoğun mücadeleler sonucunda 15 Nisan 1956 tarihinde vakıfların idaresi yeniden gerçek sahipleri olan Türklere iade edilmiştir. Bu tarihten itibaren Kıbrıs Vakıflar İdaresi-Evkaf adı ile bugüne kadar

olarak tanımaktadır.¹³ Anayasaya göre Kıbrıs Kilisesi ve Evkafa hiçbir kurum karşı olamaz ve müdahale edemez.¹⁴

Rapora göre adanın toplam nüfusu 1,3 milyon olarak tahmin edilmektedir. Güney Kıbrıs'ta 2021 yılı istatistiklerine göre 918.100 kişi yaşamaktadır. Güney'deki toplam nüfusun yüzde 89,1'i Ortodoks Hıristiyan, 2,9'u Latin Katolik'tir. Protestanlar yüzde 2, Müslümanlar yüzde 1,8, Budistler yüzde 1 (genellikle adaya çalışmaya gelen işçiler), Maruniler yüzde 0,5, Ermeniler yüzde 0,3 orana sahiptir. Geri kalanlar ise küçük sayılar halinde Yahudiler, Yehova Şahitleri ve Bahailerden oluşmaktadır. 2022 yılı raporunda bir haham güneydeki Yahudi nüfusunu 6000 olarak beyan etmiştir. Yehova Şahitleri temsilcisi 2600 üyesinin bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵

Vicdani ret konusu her yıl dini özgürlükler raporuna konu olmuştur. Vicdani reddin askerlik yemininde papazların bulunması ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Yehova Şahitleri ve ateistler askerlik yemini etme veya askere gitme konusunda reaksiyon göstermektedir. Bu durumun bir karşılığı olarak Güney Kıbrıs'ta Yehova Şahitlerinin Hıristiyan mezarlığına gömülmesine izin verilmemektedir. Yine Güney Kıbrıs'ta Ortodoks Hıristiyan iken diğer mezheplere veya İslam'a geçen bireylerin toplumsal baskı sebebiyle bunu gizledikleri, toplumsal dışlanma yaşadıkları raporlanmaktadır.

2020 yılı itibariyle Hala Sultan Tekkesi, Ramazan ayı dışında sadece mesai saatleri içinde açılmaktadır. Bu durum Hala Sultan Tekkesi'nin müze statüsünde olmasından kaynaklanmaktadır. Tekkenin imamı Şakir Alemdar zaman zaman bu durumun aşılabilmesi ve tekkenin 5 vakit açık olabilmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Yıllar içerisinde din mensupları arasındaki karşılıklı saygının liderlerin birbirlerine karşı tutumları oranında iyileştiği gözlemlenmektedir.

isminin amacına matuf çalışmalar yapmaya gayret etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Kıbrıs Vakıflar İdaresi (KVI), "Kıbrıs Vakıfları'nın Kısa Tarihi" (Erişim 15 Eylül 2024).

¹³ Dilek Latif, "Dilemmas of Religious Education, Freedom of Religion and Education in Cyprus", *Religions* 13/2 (Ocak 2022), 5-6.

¹⁴ International Religious Freedom (USCIRF), "2017 Report on International Religious Freedom: Cyprus" (Erişim 27 Mayıs 2024).

¹⁵ International Religious Freedom (USCIRF), "2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus" (Erişim 07 Ağustos 2023).

Güney Kıbrıs'ta Yahudiler şüpheli olmayan ölümlerle ilgili otopsi yapılmasını istememekte, bu taleplerini hükümete bildirmektedirler. Yine Yahudiler hayvanların kesimden önce bayıltilmasının koşer kurallarına aykırı olması sebebiyle serbest bırakılmasını istemektedirler. Temsilciler Meclisi'nde 2019 yılı Nisan ayında Yahudilere koşerle ilgili hayvanları bayıltilma konusunda muafiyet tanıyan bir yasa tasarısı onaylanmış ancak hayvan hakları savunucularının tepkileri sebebiyle aynı ayın sonunda tasarı geri çekilmiştir.¹⁶ Konu AB'ye taşınmış AB de yasanın hayvanların kesilmeden önce hayvan hakları uyarınca sersemletilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. 17 Aralık'ta AB Adalet Divanı, AB üyesi ülkelerin hayvanları bayıltilma zorunluluğu getirebileceğine, bu durumun dini grupların haklarını ihlal etmediğine hükmetmiştir.¹⁷ Bu konu Yahudilerle birlikte Müslümanları da ilgilendirmektedir. Müslümanlar kesim öncesi bayıltilmanın helal kesime engel olmayacağı ile ilgili fetvalara dayanmak suretiyle bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır.¹⁸

Güney Kıbrıs'ta mütemediyen camilere saldırılara ve provokatif eylemlere de raporlarda değinilmiştir. Rapora göre Mayıs 2020'de Limasol Köprülü Camiine saldırı bildirirken yerel haber siteleri bu olay için haziran ayını işaret etmektedir.¹⁹ 2021 yılında Episkopi camisine saldırı olmuştur.²⁰ Güney'de gerçekleşen cami saldırılarının ortak noktası bugüne kadar hiçbir saldırganın tespit edilememiş ve yakalanamamış olmasıdır.²¹ Raporlarda cami saldırıları-

¹⁶ International Religious Freedom (USCIRF), "2020 Report on International Religious Freedom: Cyprus" (Erişim 07 Ağustos 2023).

¹⁷ InfoCuria Case-law (CURIA), Protection of Animals at the Time of Killing (Protection of Animals at the Time of Killing), K. 2020:1031 (CURIA 17 Aralık 2020).

¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (DİYKB), "Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayıltilarak kesmek caiz midir?" (12 Temmuz 2017).

¹⁹ *Halkın Sesi*, "Limasol'daki camiye ırkçı saldırı" (02 Haziran 2020).

²⁰ *Yenidüzen Gazetesi*, "Limasol'da Piskobu camisine milliyetçi saldırı" (25 Mart 2021).

²¹ Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları konu ile ilgili kınama yazıları yayımlamıştır. En son 2023 yılında gerçekleşen saldırı hakkında önceki yıllarda yapılan ırkçı saldırılara da atıf yapılmıştır. "...Sözkonusu menfur saldırıyla, GKRY'de farklı camilere karşı geçmişte de gerçekleştirilen eylemlere bir yenisi eklenmiştir..." Bk. Ministry of Foreign Affairs (MFA), "No: 205, 26 Ağustos 2023, GKRY'nin Limasol Kentindeki Köprülü Hacı İbrahim Ağa Camisi'ne Yapılan Kundaklama Saldırısı Hk." (26 Ağustos 2023); "...2020 yılının Haziran ayında da saldırıya uğrayan, tarihi ve kültürel açıdan korunması gereken miras özelliği taşıyan caminin kısa sürede ikinci bir

nı yapanlar için “vandallar” ifadesi kullanılmaktadır. Rapora göre Güney Kıbrıs’ta camilerin imkânlarının cemaat tarafından iyileştirilmesine izin verilmemektedir. Hükümet gerekçe olarak şadırvan vs. için cami avlusunda yeterli yerin olmaması ve caminin tarihi eser niteliği taşıması gibi gerekçeler ileri sürmektedir.²²

Göç, iltica, ırkçılık, ayrımcılık, insan hakları alanlarına odaklanan bir STK olan KISA²³ (Yunanca: Κίνηση για Ισότητα, Στήριξη, Αντιρατσισμό-ΚΙΣΑ/Türkçe: Eşitlik, Destek, Irkçılık Karşıtlığı Hareketi/İngilizce: Action for Equality, Support, Antiracism) okullarda Müslümanlara yönelik ayrımcılığın önceki yıllara kıyasla azaldığını ifade etmektedir. KISA ayrıca başörtüsü takan

saldırıya uğraması Rum tarafının, ibadet özgürlüğünün ve ibadet yerlerinin kutsallığının korunması ve İslam karşıtlığının önlenmesi sorumlulukları çerçevesinde, yetersiz kaldığının ve gereken önlemleri almadığının açık bir göstergesidir.” Turkish Republic of Northern Cyprus Ministry of Foreign Affairs (MFA), “İbrahimağa Köprülü Camii’ne yönelik saldırı hk.” (26 Ağustos 2023); Son olarak Mayıs 2024’te gerçekleşen cami saldırısı ile ilgili olarak da bakanlık “GKRY’deki camilerimize yapılan saldırılar yıllar içerisinde cezasız bırakılmakta ve böylelikle bu suçlara yenilerinin eklenmesine GKRY yönetimince çanak tutulmaktadır.” ifadesine yer vererek cezasızlık vurgusu yapmaktadır. Turkish Republic of Northern Cyprus Ministry of Foreign Affairs (MFA), “Limasol’da bulunan Arnavut Camisi’ne yapılan saldırı hk.” (15 Mayıs 2024).

²² Bir örnek olması açısından: “...During the year, Dhali Mosque continued to operate without ablution facilities or bathrooms; it was the only one of the eight functioning mosques lacking such facilities. In 2019, the MOI (Ministry of Interior) said installing facilities at Dhali Mosque was difficult due to limited space near the mosque but that it planned to identify a suitable location and develop new plans. In December 2021, the MOI reported that the only available space for the construction of facilities at the mosque was behind the uninhabited house intended for the mosque’s imam. MOI inspectors reportedly found the house structurally unsafe and decided not to proceed with construction because use of the facilities would require passage through the house. The MOI was preparing a study for the stabilization of the house at year’s end.” USCIRF, “2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

²³ KISA, 1998 yılında Kıbrıs’ta kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Faaliyet ve çalışmalarını paylaşmış oldukları internet sitesinde amaçları “vizyonu, ırkçılıktan, yabancı düşmanlığından ve ayrımcılıktan uzak, kapsayıcı, çok kültürlü bir toplumun teşvik edilmesi ve çeşitli kültürlerin etkileşimi ve karşılıklı saygısı yoluyla, tüm bireylerin eşitliğinin ve haklarına saygının sağlanmasıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır. GKRY’nin özellikle ırkçılık ve göçmen karşıtlığı politikaları ile sert bir şekilde mücadele ettiği izlenmektedir. Equality Support Antiracism (KISA), “About Us” (Erişim 07 Şubat 2025).

Müslüman kadınların iş bulmakta zorlandığını belirtmektedir. 2019 yılında başlayan başörtüsü ile ilgili bir ayrımcılık davası halen devam etmektedir.²⁴ 2020 yılında Güney Kıbrıs'ta öğrencilerin başlarını örtmelerine izin verilmediği ancak bu durumun yasal olarak doğru olmadığı ve dini özgürlükler açısından böyle olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır.²⁵ Kamu okullarından birinin yönetmeliğine göre öğrencilerin okulda başlarını örtmelerine izin verilmemektedir. "Ancak yönetmelik, öğrencinin dini, ırkı, rengi, cinsiyeti veya öğrencinin veya ebeveynlerinin herhangi bir siyasi veya diğer inançlarına karşı ayrımcılık yapılmadan uygulanması gerektiğini açıkça belirtmektedir."²⁶

Raporlarda yer alan hususlardan bir diğeri de pandemi döneminde insanların toplu olarak bulunacağı düğün, cenaze, ibadethane gibi yerlere katılımın yasaklanması ile ilgilidir. Bu bağlamda Metropolit Neophytos, 2020 yılında Epifani'de insanları koronavirüs yasakları devam ettiği halde kiliseye çağırdığı için dava edilmiştir.²⁷ Mahkeme salonuna da maskesiz olduğu için alınmamış, savunma hakkı ihlal edildiğinden konu temyize taşınmıştır.²⁸ 2023 yılı Nisan ayı itibarıyla Neophytos hakkındaki tüm suçlamalardan "herhangi bir karantina önlemini ihlal etmediği gerekçesi ile" beraat etmiştir.²⁹

İfade özgürlüğü, incelediğimiz yıllar içerisindeki raporlarda dini özgürlüklerle ilişkili olarak gündeme gelmiştir. Örneğin 2021 yılında Yiorgos Gavriel isimli öğretmenin karikatürleri ifade özgürlüğü bağlamında rapora konu olmuştur.³⁰ Kilise Yiorgos Gavriel'i müstehcen karikatürler sebebiyle şikâyet etmiştir. Şikâyet sonucu Gavriel'in hakkında soruşturma açılmış ancak 15 Ey-

²⁴ Equality Support Antiracism (KISA), "Activities" (2020); USCIRF, "2020 Report on International Religious Freedom: Cyprus", 8.

²⁵ USCIRF, "2020 Report on International Religious Freedom: Cyprus", 4.

²⁶ Başörtüsüne izin verilmemesi ile ayrımcılık yapılmasının yasaklanması arasında ciddi bir çelişki olduğu görülmektedir. Konu değerlendirme başlığı altında ele alınacaktır.

²⁷ International Religious Freedom (USCIRF), "2021 Report on International Religious Freedom: Cyprus" (Erişim 07 Ağustos 2023).

²⁸ *Cyprus Mail*, "Coronavirus: Bishop's trial kicks off in his absence" (24 Eylül 2021).

²⁹ 2020 yılından itibaren olayların gelişimi ve mahkeme kararı için bk. *Orthodox Christianity*, "Metropolitan Neophytos of Morphou acquitted of violating COVID restrictions" (04 Nisan 2023); Ayrıca bk. *Orthodox Christianity*, "Metropolitan of Morphou refuses to pay quarantine fine from Theophany services" (01 Mart 2021).

³⁰ USCIRF, "2021 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

lül 2021’de halkın Gavriel’e destek amacıyla sokağa inmesi neticesinde soruşturma 15 Eylül’de düşürülmüştür. Karikatürlerde başpiskoposun paragöz iş adamı gibi gösterilmesi, buhurdanlıktan çıkan zehir tasviri, köpeğin papaza doğru bevletmesi gibi din adamlarını aşağılayıcı tasvirlerin bulunması şikâyetlerin temel argümanını oluşturmuştur. Yiorgos’un çizdiği karikatürlerin ifade özgürlüğü sayılması ile ilgili dünya kamuoyunda da haberler yapılmıştır.³¹ Değerlendirme kısmında da değinileceği üzere son zamanlarda artan Müslümanlara yönelik Kur’an yakma benzeri hareketler ve diğer dinlerin kutsallarına yapılan hakaretlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

Papa Francis 2-4 Aralık 2021 tarihlerinde Kıbrıs’ın güneyini ziyaret etmiştir. Raporunda Papa’nın, KKTC’nin tanınması konusunda bir işaret olmaması için Kuzey Kıbrıs’a geçmekten kaçındığı bildirilmiştir. Tanınma konusunun “dini özgürlükler” raporlarında dahi yer alması adada dini özgürlüklerin, politika/dış siyaset/ekonomi vb. ile ilişkilendirildiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Papa radikal Ortodoks Rumlar tarafından “Kıbrıs Ortodoks’tur” benzeri sloganlarla protesto edilmiştir.³² Ayrıca Güney Kıbrıs’ta Ortodoks Hıristiyanlıktan diğer din ve mezheplere geçen Rumlar, devletin resmî törenlerinde Ortodoks Hıristiyan litürjisinin takip edilmesinden rahatsız olduklarını bildirmişlerdir. Bu bilgilerden hareketle Güney Kıbrıs’ta Hıristiyanlık içerisindeki mezhep taassubunun şiddetli bir şekilde devam ettiği ifade edilmelidir.

1.2. Kuzey Kıbrıs

2011 yılından itibaren USCIRF, 1631 No’lu ABD Temsilciler Meclisi Kararı uyarınca Kuzeyde Türk ordusunun kontrolü altındaki bölgelerde din özgürlüğüne yönelik ihlalleri araştırması ve önerilerde bulunması için görevlendirilmiştir.

KKTC’de din özgürlüğü Anayasa’nın 23. Maddesi ile güvence altına alınmıştır.³³ Buna göre;

³¹ Humanists International (HI), “Cases of concern-George Gavriel” (Erişim 04 Eylül 2024).

³² *Philenews*, “Protest at GSP against the Pope; One person arrested” (03 Aralık 2021).

³³ Mahkemeler (ANAYASA), “KKTC Anayasası” (05 Mayıs 1985).

“Vicdan ve Din Özgürlüğü Madde 23:

(1) Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

(2) Kamu düzenine, genel ahlaka veya bu amaçla çıkarılmış yasalara aykırı olmayan ibadetler, dinsel ayin ve törenler serbesttir.

(3) Kimse, ibadete, dinsel ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlarından dolayı kınanamaz.

(4) Din eğitim ve öğretimi, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.

(5) Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasal veya yasal temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasal ve kişisel çıkar veya nüfuz sağlama amacı ile her ne surette olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasadışı çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek veya tüzel kişiler hakkında, yasanın gösterdiği kurallar uygulanır ve siyasal partiler, Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkemece temelli kapatılır.” KKTC Anayasası devleti laik olarak tanımlamakta buna bağlı olarak da din eğitiminin sadece devlet gözetiminde yapılabileceğini savunmaktadır.³⁴

2023 yılında yayımlanan 2022 raporuna göre Kuzey Kıbrıs'ın toplam nüfusu 391 bin olarak tahmin edilmektedir.³⁵ Dini aidiyetle ilgili resmi bir veri bulunmamaktadır. Resmi veri olmamakla birlikte rapora göre tahmini olarak Kuzeyde nüfusun %97'si Sünni Müslüman iken 10 bin Alevi, 290 Rum Ortodoks,³⁶ 48 Marunî, 150 Yahudi,³⁷ 1000 Türkçe konuşan Protestan vardır. Bunlar dışında küçük rakamlarla Rus Ortodoks, Anglikan, Bahai, Yehova Şahidi bulunmaktadır. Türkçe konuşan Protestanlar hakkında raporda her yıl düzenli olarak Hıristiyanlığa geçen Kıbrıslı Türklere toplumsal ayrımcılık yapıldığı

³⁴ Mehmet Erkan, *Kuzey Kıbrıs'ta Din Öğretimi* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 54-55.

³⁵ USCIRF, “2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

³⁶ Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türklere dışındaki tüm din mensupları devletin güvencesi altındadır. Bu durum bir antlaşma ile kayıt altına alınmıştır. Raporda da bu güvence detaylı bir şekilde yer almaktadır. Ministry of Foreign Affairs (MFA), “Gönüllü Nüfus Mübadelesi Antlaşması-Viyana III” (Erişim 17 Nisan 2024).

³⁷ Raporların farklı yerlerinde farklı yıllarda Hahamların bu rakamı 3000 olarak verdiği belirtilmektedir. Raporun kendi içerisinde oldukça fazla çelişki bulunmaktadır.

ifadesi yer almaktadır.³⁸ 2019 yılı raporuna göre KKTC, Rum Ortodoksların, Katolik Marunîlerin ve Ortodoks Ermenilerin kuzeydeki ibadet yerlerine erişimini engellemektedir. Raporun devamında ise KKTC Dışişleri Bakanlığı'nın, Kıbrıslı Rumların din özgürlüğü hakkını istismar edip bu durumu politize ettiğini söylediğini yazmaktadır. KKTC Dışişleri Bakanlığı, Apostolos Andreas Manastırı'nın anahtarının Rum Ortodoks rahipte olduğunu bildirmiş, bu ifade raporda yer almıştır.³⁹

Kuzey Kıbrıs'ın Karpaz bölgesinde ibadete açık durumda olan üç kilisede Kıbrıs Ortodoks Kilisesi tarafından atanmış olan üç papaz görev yapmaktadır.⁴⁰ Aynı şekilde Marunîler ibadete açık durumda olan Kuzeydeki dört kilisede kendi liderlikleri tarafından atanmış papazlar tarafından ayinlerini yönetmektedirler.⁴¹ Bu kiliseler için KKTC'den herhangi bir ön izin alma şartı yoktur. Bu kiliseler dışındaki kiliselerde ayin yapılabilmesi için KKTC makamlarından izin alma şartı vardır. Başvuruların olumlu sonuçlanabilmesi için ise ilgili günün o din için önemli olması, ibadethanenin fiziksel durumu-

³⁸ "Türkçe konuşan Protestanlar" ifadesi Kıbrıs'ta belli bir kesim için slogan ifade haline gelmiştir. Kıbrıslı Türk veya Kıbrıs Türkü yerine "Türkçe konuşan Kıbrıslı", Kıbrıslı Rum yerine "Rumca konuşan Kıbrıslı" ifadeleri ideolojik olarak Kıbrıs'ın birleşmesi gerektiği tezini savunuların sembol ifadelerindedir. Özellikle etnik kimliği ve etnisiteyi reddedenler bu ifadeleri kullanmakta hassasiyet göstermektedirler. Bir örnek olması açısından bk. *Özgür Gazete Kıbrıs*, "Karahan: Türkçe konuşan Kıbrıslılar 50 senedir otosansürle yaşıyor" (12 Nisan 2024).

³⁹ International Religious Freedom (USCIRF), "2019 Report on International Religious Freedom: Cyprus" (Erişim 27 Ocak 2024).

⁴⁰ Kuzeyde yaşayan Rumlarla ilgili detaylı bilgi için bk. İsmail Demirci, *Kuzey Kıbrıs'ın Rum Sakinleri* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 42-75.

⁴¹ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Şengil, *Dinler Tarihi Açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Marunîler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

nun iyi olması, askeri bölgede⁴² bulunmaması, çifte kullanım (müze gibi) durumunda olmaması gerekmektedir.⁴³

Raporlarda Kuzeyde Din İşleri Başkanlığı'nın⁴⁴ başbakanlığa bağlı olarak idare edildiği, Evkaf ve Din İşleri'nin iki farklı kurum olduğu ifade edilmiştir ancak Evkaf ve Din İşleri Başkanlığı, Vakıflar ve Din İşleri Yönetim Kurulu altında örgütlü iki ayrı tüzel kuruluştur. Din İşleri Başkanlığı bünyesinde 192 camide 225 imamın çalıştığını ifade eden rapor, Sünni Müslümanların, hükümetin imamları seçme yoluyla din işlerine müdahale ettiğinden şikâyet ettiklerini belirtmektedir.⁴⁵ Rapor yerel basına gönderme yaparak Türkiye'nin Kıbrıs'ta Sünni İslam'ı dayattığını belirtmektedir. 2022 yılında yapılan Türkiye-KKTC ekonomik protokolüne göre, din hizmetleri devletin temel görev ve kontrol alanına dahil edilerek Din İşleri Başkanlığı'nın devletin tüzel kişiliği içinde yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda din hizmetleri, tüm dini faaliyetleri kontrol ve denetleme yetkisine sahip olabilecektir.⁴⁶ 2022 yılında Din İşleri Başkanlığı'nın bütçesinin arttırılması, Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da rapora konu olmuştur. 2022'de Konya Büyükşehir Belediyesi ile TC. Lefkoşa Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği ortaklığında yapılan "günde en az iki kere camiye giden çocuklara bisiklet hediye edilmesi" projesi

⁴² Bazı bölgelerde, örneğin Gürpınar'da askeri bölgede olmasına rağmen Marunilere her Pazar ibadet izni verilmektedir. Ancak buna rağmen raporda ibadethanelere erişim engeli için gösterilen sebeplerden birisi de askeri bölgede olmasıdır. 2017 yılı raporunda askeri bölgede olması sebebiyle 50-55 kiliseye erişimin olmadığını yazmaktadır. Bu durum öncelikle güvenlik sonrasında ise kiliselerin ibadete elverişli olmaması ile ilgilidir. USCIRF, "2017 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

⁴³ Örneğin Barnaba Kilisesi müzedir. 24 saat açık tutulması mümkün değildir.

⁴⁴ Raporda *müftülük* olarak geçmektedir. *Din İşleri Başkanlığı* ile *müftülük* ifadeleri arasında teknik bir fark olmamakla birlikte kurumsal olarak 1960 Anayasası'nda müftülük ifadesi kullanıldığından önceki Din İşleri Başkanı Talip Atalay, müftülük ifadesinin kullanılmasının daha isabetli olduğunu düşündüğünden katılmış olduğu basın açıklaması, toplantı vb. kurum temsilinde "müftü" sıfatını kullanmaktaydı.

⁴⁵ USCIRF, "2017 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

⁴⁶ Milletlerarası Andlaşma- 2022 Yılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İktisadi ve Mali İşbirliği Anlaşması (MA), *Resmî Gazete* 31845 (23 Mayıs 2022), md. 13.

insan hakları aktivistleri tarafından “dinin dayatılması” ve “çocukların manipülasyonu” şeklinde raporda yer almıştır.⁴⁷

Din İşleri Başkanlığı ve ona bağlı gelişmelerden sonra raporlarda genel ifadelerle kuzeyde din eğitiminin sadece devlet gözetiminde yapılabileceği ifade edilirken 2020 yılı raporunda camilerde yaz kurslarının MEB onayı olmadan da yapılabileceği vurgulanarak bir ilerleme kaydedildiği görüşü belirtilmiştir. Din eğitimi ile ilgili olarak rapor, sendikaların beyanları doğrultusunda MEB’e bağlı bir lise olan Hala Sultan İlahiyat Koleji’nin laikliğe aykırı olduğunu beyan etmektedir. Kıbrıs basınından hareketle camilerin sosyal fonksiyonu ile okullarda din eğitimi konularında sık sık laikliğin karşı argüman olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla raporlarda din hizmetleri ile okullarda din eğitimi konusunda laiklik çerçevesinde karşılaştırmalar yapılmaktadır. Burada dikkati çeken husus, Kuzey Kıbrıs’ta çok az üyeli bile olsa din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili açıklama yapan her STK, raporlarda mutlaka dikkate alınmıştır. Din eğitimi ile ilgili olarak Alevilerin okullarda sadece Sünni merkezli eğitim yapılmasından şikâyet ettikleri belirtilmektedir.⁴⁸ Aleviler eğitimde sadece Sünni İslam’ın öğretilmesinin din özgürlüğünü ihlal ettiğini savunmaktadırlar. Müslüman olmayan öğrenciler, velilerinin talep etmesi durumunda din dersinden muaf olabilmektedir.⁴⁹ Netice olarak 1974 sonrası Türkiye’den göç yoluyla adaya yerleşen Alevilerin sorunlarının raporlara konu olduğu görülmektedir. KKTC hükümeti Alevilerin sorunları ile yakından ilgilenmekte, devlet bütçesinden pay ayırmaktadır. Eğitim müfredatı konusunda eşitliği sağlamak adına adımlar atmaktadır. Bu bilgilerden hareketle raporlarda konu edilen şikâyetlerin KKTC tarafından dikkate alındığı, şikâyetleri bertaraf etmek adına adımlar atıldığı söylenebilir.

Laiklik konusuna diğer bir örnek olarak 2022 raporunda Ekim ayında Başbakanlık Denetleme Kurulu Başkanı Halil Talaykurt’un daire personeli ni zorla Ahmet Ünsal’ın sohbetlerine ve camiye götürdüğü için sendikalar tara-

⁴⁷ USCIRF, “2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

⁴⁸ USCIRF, “2021 Report on International Religious Freedom: Cyprus”, 22; USCIRF, “2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

⁴⁹ Erkan, *Kuzey Kıbrıs’ta Din Öğretimi*, 59; Volkan Nurçin, *Kıbrıs’ta Din Eğitiminin Dönüşümü ve Türkiye’nin Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 132.

findan şikâyet edildiği, muhalefet partilerinin uygulamanın KKTC'nin laik yapısının ihlali olduğu konusunda beyanda bulunduğu yazmaktadır. Konu medyaya da yansımıştır.⁵⁰

KKTC Dışişleri Bakanlığı, adada “düşmanlık, nefret ve tehditkâr mesajlar” veren, ayrımcı ve ırkçı açıklamalar yapan Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi rahiplerinin KKTC sınırları içerisinde ayin yönetmelerine izin verilmeyeceğini açıklamıştır. Yine aynı şekilde Kıbrıs Kilisesi ile Rum ordusu tarafından gerçekleştirilen atış eğitimine⁵¹ katılan din adamlarına da izin verilmemektedir.⁵² Bu açıklamanın bir sonucu olarak 2022 yılı itibariyle medyada elinde silahla Kıbrıs Türklerine karşı “nefret, hoşgörüsüzlük ve düşmanlıkla dolu” tehdit mesajları veren Kıbrıslı Rum dini liderlerin kuzeyde ayin yapma talepleri KKTC makamlarınca reddedilmiştir. Bununla birlikte kiliselerin ayin için elverişli olmaması sebebiyle de reddedilen talepler olmuştur. 2023 yılında KKTC’de kullanılmayan bir kilisede antrenman amacıyla ring(minder) kurulması medyaya yansiyarak rapora konu olmuştur.⁵³ Mağusa’da izinsiz İncil dersi yapan bir kişi tutuklanmış, hakkında milli eğitim yasasına aykırı hareketten işlem yapılmıştır.⁵⁴ Raporlarda her yıl bunlara benzer küçük ya da büyük dinle ilişkili her konu kayda alınmıştır. Yıl içerisindeki gelişmelerin raporlanmasında medyanın dikkatle takip edildiği dikkati çekmektedir.

Kuzeyde Apostolos Andreas Manastırı’nın yanına inşası başlanan mescitten kutsala saygı bağlamında raporda kaygı ile bahsedilmektedir. Hıristiyanlar için tarihi öneme sahip olan manastırın yakınında inşaat olması Rumları rahatsız etmiştir.⁵⁵ KKTC ile ilgili raporların, demografik yapı, laiklik, azınlık hakları, dini mekânlara erişim özgürlüğü, evkafın statüsü, din eğitimi, misyo-

⁵⁰ Pınar Barut, “Memurlar Her Çarşamba Camiye Din Dersine Götürülüyor”, *Özgür Gazete Kıbrıs* (27 Ekim 2022).

⁵¹ TRT Haber, “Güney Kıbrıs’ta papazların atış taliminin arkasındaki isim: Vasilios” (02 Ekim 2022).

⁵² TRT Haber, “Rum Papazların atış talimi tepkilere yol açtı” (11 Şubat 2022).

⁵³ *Kıbrıs Haber Ajansı*, “Avrupa Komisyonu Türk işgali altındaki Ayia Anna Kilisesi’ne yönelik saygısızlığı kınadı” (06 Aralık 2023); *Philenews*, “A wrestling ring was set up in the church of Agia Anna in Kythrea” (07 Ekim 2023).

⁵⁴ *Mağusa Haber Ajansı*, “KKTC’de Hristiyanlığı Yayıma Çalışıyordu” (27 Temmuz 2023).

⁵⁵ Bu inşaat faaliyetinin devletlerarası mütekelâliyet esası ile doğrudan ilişkisi vardır. Konu değerlendirme kısmında incelenecektir.

nerlik faaliyetleri konularına yoğunlaştığı görülmektedir. Buradan hareketle Güney Kıbrıs'ta gündeme gelmeyen laiklik ve dini eğitim gibi bazı konuların Kuzey Kıbrıs'ta yoğun gündem olduğu dikkati çekmektedir.

1.3. Dini Liderler Arası Görüşmeler

Kıbrıs Dini Özgürlükler Raporu'nda, Kıbrıs'taki dini liderlerin barışa katkı amacıyla bir araya gelmeleri ile ilgili yapılan haberlerde, kamuoyundaki "diyalog" kavramına yönelik tepkiler ve Din İşleri Başkanı Talip Atalay'ın bu konudaki hassasiyeti nedeniyle, "Dinler arası diyalog" yerine "Dini Liderler arası görüşme" ifadesiyle tanımlanmaya özen gösterildiği dikkat çekmektedir. Diyalog kavramı Türkiye ve Kıbrıs'ta uzun yıllar misyonerlik çalışmaları ve İbrahimî dinler kavramsallaştırması ile ilişkilendirilmiştir. İbrahimî dinler kavramı Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'dan ortak bir tek din çıkarma hedefi ile ilişkilendirilmiştir.⁵⁶ Pandemi döneminde 5 dini lider tarafından ortak olarak kurallara uyma çağrısı yapılmış, paskalya ve ramazan ayının aynı döneme denk gelmesi vesilesiyle adada yaşayan ve hasta olan tüm din mensuplarına liderler tarafından şifa dileklerinde bulunulmuştur. Bu dönem adada dini liderlerin bugüne kadar en yoğun ortak söylem geliştirdikleri dönemdir.

Kıbrıs'ın eski Din İşleri Başkanı Talip Atalay ve o zamanki Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos, 2021 yılına kadar ada genelindeki dini liderlerle sık sık etkinliklere ve tartışmalara katılmıştır. Yerel kaynaklar, Temmuz 2021'de görevi üstlenen Kıbrıs Müftüsü (Din İşleri Başkanı) Ahmet Ünsal'ın etkileşime ve iş birliğine açık olmadığını ve beyan ettiği niyete uygun olarak RTCYPP faaliyetlerine katılmadığını bildirmiştir.⁵⁷ Rapor, dini liderler arasındaki diyalogun azalmasının adada barış yolunda endişeye yol açtığını belirtmektedir. 2022 yılında RTCYPP faaliyetlerinin devamı için ABD Büyükelçiliği görevlilerinin Din İşleri Başkanı Ahmet Ünsal'la görüştüğü bildirilmektedir. 2022 yılında RTCYPP tarafından dini liderler arası görüşmelerin devam etmediğini bildirilmişken 2023 yılında toplantıların devam ettiğinin raporlandığı

⁵⁶ Detaylı bilgi için bk. Muhammet Yeşilyurt, *İbrahimî Dinler Olgusu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016).

⁵⁷ USCIRF, "2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

görölmektedir.⁵⁸ “Din İşleri Başkanı Ahmet Ünsal hariç devam etmektedir” şeklinde bir ifade de kullanılmadığı izlenmektedir. Daha sonra değinileceği üzere “Müftü hariç” yazmaması kalıp ifadelerin her yıl aynen kopyalanıp yapıştirıldığı intibası uyandırmaktadır. Rapora göre adadaki dini liderler, mabetlere ulaşımındaki engellerin kaldırılmasının en önemli öncelikleri olduğunu ifade etmişlerdir. 2023 raporunda Ahmet Ünsal’ın toplantılara katılmaması sebebiyle Din İşleri Başkanlığı bünyesinde Güney Kıbrıs temsilcisi olarak görev yapan Hala Sultan Tekkesi imamı Şakir Alemdar’a özel bir hassasiyet gösterilmiş, “ada genelinde dinler arası diyaloga verdiği destekle bilinen Müslüman toplumunun temsilcisi” şeklinde tanımlanmıştır. 2023 yılında daha önce kullanılmayan diyalog kavramının kullanılmış olması da dikkat çekmektedir.⁵⁹ Ayrıca 2023 yılında kuzeyde Alemdar ile Ünsal arasında basına yansıyan ciddi polemikler yaşanmıştır. ABD Dini Özgürlükler Raporu’nun Kıbrıs’ta barışa katkı amacıyla dini liderler arası görüşmeleri önemseydiği ve teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Son iki yılda değişen söylem farkı kanaatimizde Din İşleri Başkanı’nun değişmesi ile ilişkilidir. Talip Atalay diyalog kavramını kullanmak istemediği için hem basında hem de raporlarda bu ifadeye yer verilmemişken Ahmet Ünsal göreve geldikten sonra iletişime kapalı olması sebebiyle toplantılara onun yerine imam Şakir Alemdar davet edilmiş, Şakir Alemdar’la ilgili kısımlarda ise diyalog kelimesi özellikle kullanılmıştır. Ayrıca Ahmet Ünsal’ın görüşmelere katılmaması neticesinde Din İşleri Başkanlığı kurumsal olarak görüşmelerde pasivize edilmiş, resmi bir idari görevi olmayan Alemdar, “Müslüman toplumun temsilcisi” şeklinde takdim edilmiştir.

1.4. Yahudiler

Yahudiler 2015 yılından itibaren her yıl mutlaka antisemitik olaylardan şikâyet etmişler, bu durum raporlara geçmiştir. Önceki yıllarda 150, daha sonra 3000 civarında ifade edilen Yahudi nüfusu 2020 yılında 4500 -civarı- olarak kaydedilmiştir. Bu yıllarda hiç sayım yapılmamış olup bu rakamlar Yahudi temsilcilerin verdiği rakamlardan ibarettir.

⁵⁸ International Religious Freedom (USCIRF), “2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus” (Erişim 07 Ağustos 2023).

⁵⁹ USCIRF, “2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus”, 14.

2020 yılı raporunda Yahudilere yönelik herhangi bir sözlü taciz olayı yaşanmadığı bildirilmişken 2021 yılında Yahudi nefretinin toplumun her alanında hissedildiği ifade edilmektedir. Rapor saldırıya uğrayan kişilerin *kippa* veya *tzitzit* taktığını bildirmiştir.⁶⁰

2023 yılına kadar otopsi ve koşerle ilgili olumlu dönüş alamayan Yahudilere, 2023 yılında hükümet -nüfus artışını da dikkate alarak- cevap vermiştir. Bu resmi yazı ile Yahudilerin uzun yıllardır devam eden taleplerinden hahamın yaptığı akdin geçerli olması ve otopsi konusu netleştirilmiş, koşerle ilgili konu AB yasalarına bırakılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti 2023 raporunda açıkça dini muafiyetlere izin vermeme taraftarı olduğunu beyan etmiştir.⁶¹

“Yasa ile tanınan beş dini cemaatin⁶² din adamları evlilik törenleri yapma yetkisine sahiptir ve evlilik belgelerini imzalayabilirler. Diğer inançların din adamlarının üyeleri, evlilikleri gerçekleştirmek için İçişleri Bakanlığı'na başvuruda bulunmalıdır. Yetkili evlilik memurlarının listesi Resmî Gazete'de yayınlanır. Boşanma mahkeme kararı gerektirir. Din adamı olmayan bir devlet doktoru veya patolog tüm ölüm belgelerini imzalar.”⁶³ Yahudiler bu beş dini cemaatin içerisinde olmadıklarından bakanlıktan izin almak zorundadırlar.

Rapora göre KKTC'de yaşayan Yahudiler devletin mezar yeri gösterme noktasında kolaylık sağladığını belirtmektedir. Bu cümleden hareketle Yahudilere karşı KKTC'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne göre daha müsamahakâr olduğunu anlamaktayız. 2022'de KKTC'deki Yahudilere başkanlık eden hahamın talebi neticesinde yerel bir çiftçi tavukların koşer usulüne uygun olarak kesileceğini beyan etmiştir.⁶⁴ Bu durum Yahudilerin dini taleplerine KKTC makamlarının daha hızlı aksiyon aldığını göstermektedir.

⁶⁰ USCIRF, “2021 Report on International Religious Freedom: Cyprus”, 11.

⁶¹ USCIRF, “2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

⁶² Müslüman, Ortodoks Hıristiyan, Ermeni, Marunî, Latin Katolik.

⁶³ USCIRF, “2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

⁶⁴ Raporlara bazı yıllarda sayfa numarası verilmiş, bazı yıllarda verilmemiştir. Bundan dolayı sayfa gösterilememektedir. USCIRF, “2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus”.

KKTC'deki Şabat evi temsilcisi Haham Chaim Hillel Azimov, Yahudilerin emlak alımı ile ilgili medyada hedef olması ve İsrail'in 7 Ekim 2024'te Gazze'ye başlattığı saldırılar sonrası güvenlik endişeleri sebebiyle adayı terk etmiştir.⁶⁵ Yahudilerin Kıbrıs'ta yoğun emlak alımı ile ilgili medyada sık sık haberler yapılmaktadır. Yahudilerin emlak alımları adanın İsrail topraklarına yakınlığı ve yine adanın Arz-ı Mev'ûd⁶⁶ toprakları içerisinde olması ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁷ Hamas'ın savunması raporda *terör saldırısı* olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Azimov ve Siyonistler, KKTC Milletvekili Yasemin Öztürk ve sivil toplum kuruluşları tarafından Girne'de bulunan Şabat Evinin önünde protesto edilmiştir.⁶⁹ Muhafız Kıbrıs Türk medyası, Öztürk'ün sosyal medya paylaşımlarının ırkçı ve antisemitik bir protesto olduğunu ileri sürerek eleştirmiştir. Rapora göre 2023 yılı itibarıyla 7 Ekim olaylarının da etkisiyle adada antisemitizmin arttığı gözlemlenmektedir. Filistin topraklarında gerçekleşen 7 Ekim olaylarının terör saldırısı olarak nitelenmesi de raporların tarafsızlığı noktasında bir soru işareti oluşturmaktadır.

1.5. Azınlıklar

Esasında Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına göre Kıbrıs'ta, Türkler ve Rumlar dışında kalan Ermeniler, Maruniler ve Latinler resmi anlamda azınlık olarak kabul edilmektedir. Raporlarda, azınlıklar ifadesi, "azınlık olan dini gruplar" anlamında kullanılmaktadır. Bu ifade ile genellikle Maruniler, Ermeniler, Aleviler, Protestanlar ve Yehova Şahitleri kastedilmektedir. Çok az sayıda olmalarına rağmen Kuzey'de kendilerine ibadet yeri tahsis edilen Protestanlar her yıl düzenli olarak polisin kendilerini ibadet sırasında izlediğini

⁶⁵ Selda Bektaş, "Haham Azimov Ülkeyi Terketti", *Kıbrıslı Gazetesi* (17 Kasım 2023).

⁶⁶ İbrânic'e de "Eretz Israel" (İsrâil diyarı) denilen, Yahudi inancına göre Allah'ın Hz. İbrâhim'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaad ettiği yer için kullanılan terimdir. Detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Küçük, "Arz-ı Mev'ûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/442-444.

⁶⁷ Adanın Arz-ı Mev'ûd sınırları içerisinde olup olmadığı çalışmamızın kapsamı dışında olduğundan burada konu edilmeyecektir. Bizim kanaatimize göre Kıbrıs, Arz-ı Mev'ûd topraklarına dahil değildir.

⁶⁸ USCIRF, "2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

⁶⁹ *Kıbrıs Postası*, "Milletvekili Yasemin Öztürk ve bir grup vatandaş CHABAD'ı protesto etti" (09 Aralık 2023).

belirtmektedirler.⁷⁰ İslam'dan Protestanlığa geçen kişilerin hakarete maruz kaldığı da yapılan şikâyetler arasındadır. Ancak ulaşabildiğimiz kadarıyla basına yansıyan veya bir şekilde haber olan böyle bir durum söz konusu değildir. İzlenme durumu Protestanlara mahsus olmayıp Rum Ortodoks papazlar, Kuzey Kıbrıs'ta kilise içerisinde gerçekleşen ayin sırasında KKTC polisinin içeride kayıt yaptığını ve çok fazla polisin ayin sırasında orada bulunduğunu rapor etmektedirler.⁷¹

Diğer bir azınlık grubu olan Aleviler, önceki yıllarda devletin cem evi yapılması için bir destekte bulunmadığını⁷² söylerken 2019 raporunda cem evinin inşaatının⁷³ büyük oranda tamamlandığı, devletin de 6 milyon lira (1 milyon dolar) destek verdiğini yazmaktadır. Buna rağmen Alevi Kültür Derneği bu desteğin yetersiz olduğunu ve devletin Sünni Müslümanları kayırdığını bildirmektedir.

Yehova Şahitlerinin sayısının da Yahudiler gibi önceki yıllara göre arttığı gözlemlenmektedir. Yehova Şahitleri ile ilgili raporlarda gündeme gelen en önemli konu vicdani rettir. İnançları gereği askerlik hizmetinden muaf olmak isteyen Yehova Şahitleri, Güneyde askerlik hizmeti yerine farklı alanlarla zorunlu hizmet yapmak zorundadırlar. Kuzeyde ise askerlik hizmetini yerine getirmek dışında bir seçenekleri yoktur. Bu sebeple KKTC mahkemelerinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde⁷⁴ -Yehova Şahitleri ile ilgisi olmasa da-

⁷⁰ USCIRF, "2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus".

⁷¹ Daha sonra detaylarından bahsedileceği üzere bu durum, ayine katılanların güvenliği ve herhangi bir provokasyon durumuna karşı tedbir amacı taşımaktadır.

⁷² Önceki yıllarda da Alevilere yardımlar yapılmıştır. 2006 yılında CTP-ÖRP Hükümeti tarafından Cemevi yapılması için arazi tahsis edilmiştir. Bununla beraber önceki yıllarda başbakan Ferdi Sabit Soyer 2009'da 80.000 TL yardım yapıldığını belirtmiştir. Detaylı bilgi için bk. *Kıbrıs Postası*, "Soyer Alevi Konfederasyonu'nu kabul etti" (17 Nisan 2009).

⁷³ Alevi Kültür Merkezi (AKM), "Cemevi İnşaatımız" (Erişim 01 Eylül 2024).

⁷⁴ İnsan Hakları Platformu (İHP), "2024 Yılında Kıbrıs'ın kuzeyindeki Vicdani Ret Süreci ile İlgili Önemli Gelişmeler" (Erişim 02 Eylül 2024).

devam eden davalar vardır.⁷⁵ KKTC meclisinde vicdani reddin kabul edilmesi ile ilgili bir yasa önerisi görüşülmektedir.⁷⁶

Azınlıkların durumları, karşılaştıkları zorluklar ve şikâyetleri ile ilgili her yıl raporlama yapılmaktadır. Bu başlıkta çalışmanın farklı yerlerinde diğer gruplardan bahsedildiğinden, hacmi artırmamak adına konunun anlaşılması için yeterli olacağından özellikle yukarıdaki grupların şikâyetleri ile ilgili kısa bir bilgilendirme yapılmıştır.

2. Değerlendirme

Kıbrıs, Osmanlı'nın idareyi İngilizlere bırakmasından itibaren dini yönden hassas bir ada olmaya devam etmektedir. Tarihsel süreci daha gerilere gitmekle birlikte adada özellikle 1963 yılındaki toplumlar arası çatışmalardan itibaren ırksal ve dinsel şiddet eksik olmamıştır. Bununla birlikte Rumlar, Türklük ve Müslümanlık kavramlarını bir sayarak Kıbrıs Türklerine dinsel şiddet de uygulamışlardır. Öyle ki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı bir başpiskopostur ve bugüne kadar Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi,⁷⁷ adada siyasete yön vermiş, etki etmiştir.

Romitheas Araştırma Enstitüsü'nün yaptığı araştırmaya göre⁷⁸ adada din farkı Kıbrıslı Türklere karşı nefretin ifade edilmesine katkıda bulunan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Adada, Batı ülkelerinde olduğu gibi dini inanç sebebiyle bir ötekilik anlayışı gelişmiştir.⁷⁹ Kıbrıs'ta Müslümanlara yönelik tutumun sebeplerinden biri Müslümanları Türkiye ve Türkiye'nin Kıbrıs politikalarının bir sonucu olarak demografik yapıyı değiştiren unsur olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da Kıbrıslı Rumlar adada Kıbrıslı Türkleri istememektedir.

⁷⁵ *Bianet*, "AİHM, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta vicdani ret hakkının reddini insan hakları ihlali saydı" (25 Eylül 2024).

⁷⁶ Yasa Tasarı ve Önerileri (KKTC Resmî Gazete), "KKTC Askerlik (Değişiklik) Yasa Önerisi" (09 Ocak 2024).

⁷⁷ Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve siyasi etkisi hakkında detaylı bilgi için bk. Münir Yıldırım, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi: İlk Dönem Bir Hristiyan Kilisesi Olarak* (Ankara: Aziz Andaç, 2008).

⁷⁸ Promitheas Araştırma Enstitüsü (PAE), *Kıbrıs'ta Nefret Söylemi, Davranışları ve Suçları ile İlgili Rapor* (Lefkoşa, 2015).

⁷⁹ PAE, *Kıbrıs'ta Nefret Söylemi, Davranışları ve Suçları ile İlgili Rapor*, 20.

Raporun bazı konularda, Türkiye'ye karşı önyargılı olduğu veya siyasi sebeplerle tarafsızlığını kaybettiği izlenimi oluşmaktadır. Örneğin dini özgürlükler raporunda Rusya'dan S400 füze alımından kaygı ile bahsedilmektedir.⁸⁰ Halbuki bu konunun dini özgürlüklerle ilişkisini anlamak hayli zor görünmektedir. Bu bilgilerden hareketle din özgürlüğü ifadesinin veya raporlarının KKTC ve dolayısıyla Türkiye'ye karşı politik bir argüman olarak kullanılabildiği söylenebilir.⁸¹

Batı'nın insan hakları kavramını ortaya çıkarmasından itibaren özellikle kendisi ile bu konuda sorunu olduğu bilinmektedir.⁸² İnsan hakları ve dini özgürlükler ifadelerinin kullanıldığı yerlerde doğal olarak bir adaletsizlik veya zulüm görülmemesi gerekmektedir. Amerika'nın dini özgürlüklerle ilgilenmesi, Kıbrıs örneğinde de görüldüğü üzere, kendi geçmişini ve tarihini dini özgürlükler anlamında sorunlu görmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Raporların Kıbrıs ile ilgili bölümünde, bu yıla kadar adanın Kuzey kesimi için "Türk işgali" ifadesinin kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu tür ifadeler, ABD'nin siyasi anlamda Kıbrıs Türklerini ve Türkiye'yi anlama konusunda kayda değer bir ilerleme sağlayamadığını göstermektedir. Ayrıca mabetlerin tahribi ile ilgili geriye dönük çalışmalarda İngiliz işgali ile başlayan toplumlar arası çatışmalar göz ardı edilerek süreç 1974 Kıbrıs Harekati'nden başlatılmaktadır.

Çalışmada raporlarda verilen bilgilerin diğer bilgi kaynaklarından doğrulamalarının yapılmasına gayret gösterilmiştir. Bu bağlamda raporlarda bazı bilgilerin her yıl değişmeden aktarıldığı, nüfusla ilgili rakamların uzun yıllar değiştirilmediği, tarihsel bilgilerde kaymalar olduğu gözlemlenmektedir.

Raporlarda Kıbrıs'ta barışa katkı sağlayacağı düşünüldüğünden dini liderler arası görüşmelerle ilgili gelişmelerin takibine önem verilmiştir. Adadaki dini liderler birbiriyle görüşmek istemiyor veya toplantılara katılmamayı ve

⁸⁰ Şinasi Gündüz, "Amerikan Dini Özgürlükler Komisyonu Raporu Şaşırtmadı", *Independent* (25 Nisan 2021).

⁸¹ Işıl Arpacı, "Türkiye'nin Din Özgürlüğü Karnesi", *Tezkire: Eleştirel Sosyoloji Çalışmaları Dergisi* 69 (Eylül 2019), 27.

⁸² Abdullah Acar, "İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 277-312.

bu yolla dini iletişim anlamında ilerleme kaydetmemeyi tercih ediyorsa büyükelçiliklerin veya farklı oluşumların bu anlamda bir katkısının olmayacağı görülmüştür. Bununla birlikte son yıllarda kavramsal olarak “dini liderler arası görüşme” yerine “dinler arası diyalog” ifadesinin kullanılması dikkat çekmektedir.

Dini özgürlükler raporuna yansıyan bilgilerden hareketle mütemadiyen cami duvarlarına yazılan “bütün Türklere ölüm” ifadesinin bir ırkı hedef aldığı halde Müslümanları hedef aldığı Rumlar tarafından bilinmediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Rumların zihninde Türk ve Müslüman kimliklerinin tam olarak neyi ifade ettiğinin bilinmediği düşünülmektedir. 2020 yılı raporunda bu durum adada din ve etnik kökenin net olarak neyi ifade ettiği bilinmediği şeklinde yer almaktadır.

Kıbrıs'ta 1974 yılından bu yana normal şartlarda Güney Kıbrıs'a geçiş hakkı olmayan Türkiye kökenli KKTC vatandaşlarının, bayramlarda ve dini günlerde Hala Sultan Tekkesi'ni ziyaret için Güney Kıbrıs'a geçişlerde gösterilen kolaylık raporlarda özellikle vurgulanmıştır. Bu durumun, karşılıklı dini hoşgörünün teşvik edilmesi ve bu yolla adada barışa katkı sağlanmasının mümkün olabileceği yönündeki bir anlayışı vurgulama isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Azınlıklar içerisinde genel olarak incelediğimiz Alevilerin sorunları/istekleri tam olarak anlaşılammamaktadır. Kanaatimizce Alevilerin bir kimliklendirme sorunu olabilir. Bu durum ayrımcılık değil, tanınma sorununu ifade etmektedir. Raporda her yıl Alevilerle ilgili paragraf açılmasına rağmen dini özgürlük anlamında ne istedikleri konusu muğlak bırakılmıştır. Daha önce dini gruplar arasında zikredilmeyen Alevilerin 2022 yılından itibaren raporlarda yer aldığı dikkati çekmektedir.

Son on yıllık raporlar incelendiğinde adada bariz bir Yahudi nüfus artışı görülmektedir. Farklı sebepleri olmakla birlikte medyaya adanın Filistin ile yakınlığı ve Kıbrıs'ın yatırım için ucuz bir yer olduğu gibi sebepler yansıtılmıştır. Din eğitiminin KKTC'de sadece devlet eliyle ve Millî Eğitim Bakanlığı gözetiminde yapılabileceği yasalarla kayıt altına alınmış olmakla birlikte Şabat evi açılmasına göz yumulduğu dikkat çekmektedir. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdo-

ğan'dan adada bir sinagog inşası için yer talep ettiği ve söz aldıkları da raporlarda geçmektedir. Bu durum "anayasa, doktrinleri veya ayinleri gizli olmayan tüm dinlerin kanun önünde özgür ve eşit olduğunu belirtir" ilkesine dayanmaktadır. Adada Yahudilere yönelik sözlü tacizin artıp azalmasıyla Filistin'deki gelişmelerin doğrudan ilişkisinin olduğunu düşünmekteyiz. Raporlar böyle bir ilişki kurmamış sadece sözlü taciz oranlarını vermiştir. Raporlarda dikkat çeken Yahudilerle ilgili en önemli konulardan biri, dünya genelinde antisemitik olarak değerlendirilen tutum ve yaklaşımlara özel bir ağırlık verilmesidir. Buna rağmen raporlar İslamofobi ile ilgili ne rakamsal ne oransal hiç bilgi vermemektedir.⁸³

Kuzeyde bulunan Hıristiyan mabetlerinde ibadet izinlerinin reddedilmesi genellikle güvenlik gerekçesiyle olmuştur. Barış süreci devam etmekle birlikte adada bugün 1974'ten beri devam eden bir ateşkes söz konusudur. Bu yüzden provokatif söylemleri olan papazlara KKTC'de ayin yönetme izni verilmemesi hukuka uygundur ve doğal karşılanmalıdır.⁸⁴

⁸³ İslamofobi ve Antisemitizm karşılaştırması ile ilgili detaylı bilgi için bk. Merve Ar, "Kültürel İrkçilik Bağlamında İslamofobi ve Antisemitizm İlişkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 56-74.

⁸⁴ Bununla birlikte Güney Kıbrıs'ta yıllardır aralıklarla devam eden cami saldırıları ile ilgili olarak KKTC Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada "Güney Kıbrıs'ta ikamet etmekte olan Rumlara, düzenli olarak her ay birçok kez ve farklı şehirlerimizde bulunan farklı kiliselerde, kendi seçtikleri papazlar önderliğinde yıllardır verilen toplu ibadet izinlerine rağmen 2019 yılından bu yana GKRY'de bulunan Cami ve Tekkelere toplu ziyaret taleplerimizin sadece birine, bu yıl olumlu yanıt alınmış ve bu ziyarette de kendi seçtiğimiz imamlarımızla ibadet etmemize izin verilmemiştir. Devletimizin Kıbrıslı Rumlara din ve ibadet özgürlüğüne gösterdiği hoşgörüyü rağmen vatandaşlarımızın dini özgürlüklerine getirilen bu kısıtlamalar, Camilerimize yıllardır yapılan düzenli saldırılar ve bu saldırıların cezasız bırakılması, iki taraf arasındaki vizyon farklılığını, tarafların dini özgürlüklere yönelik tolerans ve hoşgörüsünü, iki tarafın konuya yaklaşımındaki dengesizliği açıkça gözler önüne sermektedir." ifadesi yer almaktadır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla KKTC'nin güvenlik gerekçesi ile -tüm iyi niyetine rağmen- yapmış olduğu sınırlandırma GKRY tarafından bir keyfi bir misilleme aracı olarak kullanılmaktadır. MFA, "Limasol'da bulunan Arnavut Camisi'ne yapılan saldırı hk." (15 Mayıs 2024).

KKTC ile Türkiye arasında yapılan protokollerle⁸⁵ Müslüman illegal grupların, misyonerlik faaliyeti içerisinde olan Hıristiyan çalışma gruplarının ve Yahudilerin ada içerisindeki hareketlerinin devlet eliyle izlenmesi ve bu izlemenin yasal bir statüye kavuşturulmasının hedeflendiği düşünülmektedir.⁸⁶ Protokoller raporlara da konu olmuştur.

Güney Kıbrıs'ta inanca dayalı ayrımcılık yasaklanmış olmasına rağmen okullarda başörtüsü yasaklanmaktadır. Bu durum Avrupa Birliği ülkesi olan Güney Kıbrıs için ciddi bir çelişki oluşturmaktadır. Yiorgos Gavriel'in karikatürlerinin ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi özgürlükler bağlamında ölçünün gereğinden fazla hümanist olduğunu göstermektedir. Aynı durum Müslümanların peygamberine yapıldığında da geçerlidir. Hiç kimse ifade özgürlüğünün arkasına saklanarak bir diğersinin inancına hakaret etmemelidir.

Raporda Hıristiyanlar için büyük bir önem arz eden Kuzeydeki Apostolos Andreas Manastırı'nın yanına başlanan mescit inşaatından kaygı ile bahsedilmektedir. Ancak Güneydeki Hala Sultan Tekkesi yanına yapılan barlardan bahsetmemektedir. KKTC Vakıflar İdaresi tarafından Rum tarafına Hala Sultan'ın önemi ve barların kaldırılması ile ilgili yazı yazılmasına⁸⁷ rağmen bir gelişme olmamıştır. Bu inşa faaliyetinin Güney Kıbrıs'taki Hala Sultan Tekkesi yakınında inşa edilen barlarla teopolitik bir ilişkisinin olduğunu düşünmekteyiz.

Kıbrıs raporları, Türkiye raporları ile karşılaştırıldığında Kıbrıs raporlarında Türkiye'ye göre daha yumuşak ifadelerle analiz yapıldığı görülmekte-

⁸⁵ 2022 yılında yapılan Milletlerarası Anlaşma'nın 3.3. Din Hizmetleri başlığı altında "3.3.1.2. Din hizmetlerinin kurumsal bir çerçevede, tek çatı altında, devlet tüzel kişiliği içerisinde daha etkin bir biçimde verilmesi sağlanacaktır" ifadesi bu çıkarımı desteklemektedir. MA, 16.

⁸⁶ Raporda "Din işleri dairesi devlet tüzel kişiliği içinde yeniden düzenlenecektir. Din hizmetleri, tüm dini faaliyetleri denetleme ve kontrol etme yetkisine sahip bir şekilde yürütülecektir" ifadesi alıntılanmıştır. USCIRF, "2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus", 21.

⁸⁷ Kıbrıs Vakıflar İdaresi (KVI), "Evkaf: Hala Sultan Tekkesi etrafındaki binlerce dönüm arazi Hala Sultan Tekkesi Vakfı'na aittir" (31 Ocak 2023).

dir. Bu durumun adadaki iki bölgelilikten ve Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyesi olmasından⁸⁸ kaynaklanması muhtemeldir.⁸⁹

Kiliselerden çan çalınması, ikon çalınması gibi küçük olayların raporda yer aldığı görülmektedir. Bu ve buna benzer küçük olayların raporda yer almasının dini özgürlüklerle ilişkisi anlaşılammıştır.

Sonuç

Bu çalışma, ABD'nin Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu'nun Kıbrıs özelinde tarafsızlık ve tutarlılık bağlamında ele alınmasını amaçlamıştır. Raporlar, din özgürlüğü kavramını inceleme biçimi, coğrafi ve jeopolitik etkiler ile tarihsel bağlamın önemini ortaya koymaktadır. Kıbrıs, tarihsel ve kültürel anlamda dinler arası çatışma ve iş birliğini aynı anda deneyimleyen bir bölge olarak, bu raporların etkilerini değerlendirmek için benzersiz bir örnek teşkil etmektedir.

Çalışmada, özellikle son on yılın raporları incelendiğinde, raporların ABD'nin dış politika önceliklerinden etkilendiği gözlemlenmiştir. KKTC ve GKRY arasındaki dini mekânlara erişim kısıtlamaları ve dini liderler arası ilişkiler, raporların ana odak noktalarını oluşturmuştur. Bununla birlikte, dini özgürlüklerin değerlendirilmesinde, özellikle Müslüman azınlıkların ve Yahudi cemaatlerinin sorunlarına verilen önemin arttığı tespit edilmiştir.

Raporda dikkati çeken bir diğer husus, din özgürlüğü ihlallerinin daha çok KKTC'deki uygulamalar üzerinden ele alınmasıdır. Bunun, ABD'nin Kıbrıs politikasındaki tutumunu yansıttığı, özellikle GKRY'nin Avrupa Birliği üyeliğinin rapor dilini etkilediği düşünülmektedir. KKTC'deki dini mekânların kullanımına getirilen kısıtlamalar ve din eğitimi konusundaki düzenlemeler, raporda eleştirel bir dille ele alınmış; ancak Güney Kıbrıs'taki camilere yönelik saldırılar ve Müslüman kadınların yaşadığı ayrımcılıkla ilgili sorunlar

⁸⁸ Hakan Dumlu, "GKRY'deki Başkanlık Seçimi ve AB'nin Kıbrıs Sorununa Karışması", *EURO Politika* 19 (01 Mart 2024), 13.

⁸⁹ AB'nin Türkiye'ye karşı tutumu ve dini özgürlükler konusu ile doğrudan ilgili olmasa da çalışmamızla ilgisi bağlamında AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde Kıbrıs'ı bir şantaj unsuru olarak kullanması ile ilgili olarak bk. Dumlu, "GKRY'deki Başkanlık Seçimi", 23.

kısaca geçiştirilmiştir. Bu durum, raporların tam anlamıyla tarafsız bir değerlendirme sunmadığını göstermektedir.

Nihayetinde amacımıza matuf olarak çalışma ABD'nin Kıbrıs özelindeki dini özgürlükler raporlarının tarafsızlık iddiasını eleştirel bir perspektifle sorgulamaktadır. Raporların, coğrafi, siyasi ve teopolitik bağlamların etkisiyle taraflı bir bakış açısı geliştirdiği, verilerin tutarlılığı ve kapsamının bu etkilerden olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Acar, Abdullah. "İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 277-312.
- Adams, Arlin M. - Emmerich, Charles J. *Din ve Özgürlük: ABD'de Dini Özgürlüğün Anayasal Tarihçesi*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1990.
- AKM, Alevi Kültür Merkezi. "Cemevi İnşaatımız". Erişim 01 Eylül 2024. <https://www.kkctcakm.com/cemevi-insaatimiz>
- ANAYASA, Mahkemeler. "KKTC Anayasası". 05 Mayıs 1985. Erişim 18 Temmuz 2024. <https://www.mahkemeler.net/cgi-bin/anayasa.aspx>
- Ar, Merve. "Kültürel İrkçilik Bağlamında İslamofobi ve Antisemitizm İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 53-78. <https://doi.org/10.33415/daad.1308798>
- Arpacı, Işıl. "Türkiye'nin Din Özgürlüğü Karnesi". *Tezkire: Eleştirel Sosyoloji Çalışmaları Dergisi* 69 (Eylül 2019), 9-30.
- Barut, Pınar. "Memurlar Her Çarşamba Camiye Din Dersine Götürülüyor". *Özgür Gazete Kıbrıs* (27 Ekim 2022). <https://ozgurgazetekibris.com/kibris/99950-din-isleri-baskani-rica-ediyoruz-devlette-ise-aliyorlar.html>
- Bektaş, Selda. "Haham Azimov Ülkeyi Terketti". *Kıbrıslı Gazetesi* (17 Kasım 2023). <https://www.kibrisligazetesi.com/ozel-haber-ve-roportajlar/haham-azimov-ulkeyi-terk-etti/>

- CURIA, InfoCuria Case-law. Protection of Animals at the Time of Killing, Protection of Animals at the Time of Killing (Kanun No. 2020:1031). K. 2020:1031 (CURIA 17 Aralık 2020). <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=235717&dclang=EN>
- Demirci, İsmail. *Kuzey Kıbrıs'ın Rum Sakinleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- DİYKB, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. "Kurbanlık hayvanı elektrik veya narkozla bayılarak kesmek caiz midir?" 12 Temmuz 2017. Erişim 14 Aralık 2024. <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Cevap-Ara/666/kurbanlik-hayvani-elektrik-veya-narkozla-bayilarak-kesmek-caiz-midir>
- Dumlu, Hakan. "GKRY'deki Başkanlık Seçimi ve AB'nin Kıbrıs Sorununa Karışması". *EURO Politika* 19 (01 Mart 2024), 6-25.
- Erçakıca, Mustafa. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Azınlıkların Hukuki Durumu ve Maronit Azınlık Grubu". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 49 (2020), 133-160.
- Erkan, Mehmet. *Kuzey Kıbrıs'ta Din Öğretimi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Gündüz, Şinasi. "Amerikan Dini Özgürlükler Komisyonu Raporu Şaşırtmadı". *Independent* (25 Nisan 2021). <https://www.indyturk.com/node/349926/türkiyeden-sesler/amerikan-dini-özgürlükler-komisyonu-raporu-şaşırtmadı>
- HI, Humanists International. "Cases of concern-George Gavriel". Erişim 04 Eylül 2024. <https://humanists.international/case-of-concern/george-gavriel/>
- HSK, Hâkimler ve Savcılar Kurulu. "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi". 10 Aralık 1948. Erişim 29 Ağustos 2024. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
- İHP, İnsan Hakları Platformu. "2024 Yılında Kıbrıs'ın kuzeyindeki Vicdani Ret Süreci ile İlgili Önemli Gelişmeler". Erişim 02 Eylül 2024. <https://124.im/62tl>

- KISA, Equality Support Antiracism. "About Us". Erişim 07 Şubat 2025. <https://kisa.org.cy/>
- KISA, Equality Support Antiracism. "Activities". 2020. Erişim 03 Eylül 2024. <https://kisa.org.cy/>
- KKTC Resmî Gazete, Yasa Tasarı ve Önerileri. "KKTC Askerlik (Değişiklik) Yasa Önerisi". 09 Ocak 2024. Erişim 09 Şubat 2024. <https://basimevi.gov.ct.tr/Portals/6/2024/6.pdf?ver=2021-04-03-144848-443>
- Köse, Saffet. "Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe [Dinsel Şiddet Süreci: Hıristiyanlık Farklılıklarla Bir Arada Yaşama Örneği: Müslüman Topluluklar]". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005), 13-48.
- Küçük, Abdurrahman. "Arz-ı Mev'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/442-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- KVİ, Kıbrıs Vakıflar İdaresi. "Evkaf: Hala Sultan Tekkesi etrafındaki binlerce dönüm arazi Hala Sultan Tekkesi Vakfı'na aittir". 31 Ocak 2023. Erişim 11 Şubat 2025. <https://evkaf.org/haber-evkaf-hala-sultan-tekkesi-etrafındaki-binlerce-donum-arazi-hala-sultan-tekkesi-vakfi-na-aittir>
- KVİ, Kıbrıs Vakıflar İdaresi. "Kıbrıs Vakıfları'nın Kısa Tarihi". Erişim 15 Eylül 2024. <https://evkaf.org/sayfa-kibris-vakiflari-nin-kisa-tarihi>
- Latif, Dilek. "Dilemmas of Religious Education, Freedom of Religion and Education in Cyprus". *Religions* 13/2 (Ocak 2022), 96. <https://doi.org/10.3390/rel13020096>
- MFA, Ministry of Foreign Affairs. "Gönüllü Nüfus Mübadelesi Antlaşması-Viyana III". Erişim 17 Nisan 2024. https://mfa.gov.ct.tr/tr/?wpfb_dl=174
- MFA, Ministry of Foreign Affairs. "No: 205, 26 Ağustos 2023, GKRY'nin Limasol Kentindeki Köprülü Hacı İbrahim Ağa Camisi'ne Yapılan Kundaklama Saldırısı Hk." 26 Ağustos 2023. Erişim 07 Şubat 2025. https://www.mfa.gov.tr/no_-205_-gkry-nin-limasol-kentindeki-koprulu-haci-ibrahim-aga-camisi-ne-yapilan-kundaklama-saldirisi-hk.tr.mfa

- MFA, Turkish Republic of Northern Cyprus Ministry of Foreign Affairs. "İbrahimaga Köprülü Camii'ne yönelik saldırı hk." 26 Ağustos 2023. Erişim 07 Şubat 2025. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/ibrahimaga-koprulu-camiine-yonelik-saldiri-hk/>
- MFA, Turkish Republic of Northern Cyprus Ministry of Foreign Affairs. "Limasol'da bulunan Arnavut Camisi'ne yapılan saldırı hk." 15 Mayıs 2024. Erişim 07 Şubat 2025. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/limasolda-bulunan-arnavut-camisine-yapilan-saldiri-hk/>
- Nurçin, Volkan. *Kıbrıs'ta Din Eğitiminin Dönüşümü ve Türkiye'nin Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- PAE, Promitheas Araştırma Enstitüsü. *Kıbrıs'ta Nefret Söylemi, Davranışları ve Suçları ile İlgili Rapor*. Lefkoşa, 2015. https://www.inep.org.cy/_files/ugd/7cbaed_98292be9b768456abfbd321fa9ad0f3e.pdf
- RTCYPP, Religious Track of the Cyprus Peace Process. "Office of the Religious Track of the Cyprus Peace Process". Erişim 28 Mart 2024. <http://www.religioustrack.com/>
- Şengil, Mustafa. *Dinler Tarihi Açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Marunîler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- USCIRF, 2015 International Religious Freedom. "Cyprus Chapters and Summaries". 2015. Erişim 27 Mayıs 2024. <https://www.uscirtf.gov/publications/cyprus-chapters-and-summaries>
- USCIRF, International Religious Freedom. "2017 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 27 Mayıs 2024. <https://www.state.gov/reports/2017-report-on-international-religious-freedom/cyprus/>
- USCIRF, International Religious Freedom. "2019 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 27 Ocak 2024. <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/cyprus/>

free-
dom/cyprus/#::~text=According%20to%20the%20findings%2C%2048,population%20occupy%20the%20highest%20elected

USCIRF, International Religious Freedom. "2020 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 07 Ağustos 2023. <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-free-dom/cyprus/#::~text=The%20constitution%20prohibits%20religious%20discrimination%20and%20protects%20the%20right%20of,national%20security%20or%20public%20health%2C>

USCIRF, International Religious Freedom. "2021 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 07 Ağustos 2023. <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-free-dom/cyprus/#::~text=The%20constitution%20prohibits%20religious%20discrimination%20and%20protects%20the%20right%20of,national%20security%20or%20public%20health%2C>

USCIRF, International Religious Freedom. "2022 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 07 Ağustos 2023. <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-free-dom/cyprus/#::~text=The%20constitution%20prohibits%20religious%20discrimination%20and%20protects%20the%20right%20of,national%20security%20or%20public%20health%2C>

USCIRF, International Religious Freedom. "2023 Report on International Religious Freedom: Cyprus". Erişim 07 Ağustos 2023. <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-free-dom/cyprus/#::~text=In%20the%20area%20administered%20by%20Tur>

kish%20Cypriots%2C%20the%20%E2%80%9Cconstitution%E2%80%9D,c
ontravene%20public%20order%20or%20morals.

USCIRF, International Religious Freedom. "About Us". Erişim 27 Mayıs 2024.
<https://www.uscirtf.gov/about-uscirtf/about-us>

Yeşilyurt, Muhammet. *İbrahimi Dinler Olgusu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi,
Doktora Tezi, 2016.

Yıldırım, Münir. *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi: İlk Dönem Bir Hristiyan Kilisesi
Olarak*. Ankara: Aziz Andaç, 2008.

Philenews. "A wrestling ring was set up in the church of Agia Anna in Kythrea" (07 Ekim 2023). <https://in-cyprus.philenews.com/local/a-wrestling-ring-was-set-up-in-the-church-of-agia-anna-in-kythrea-photos/>

Bianet. "AİHM, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ta vicdani ret hakkının reddini insan hakları ihlali saydı" (25 Eylül 2024). <https://bianet.org/haber/aihm-turkiye-ve-kuzey-kibris-ta-vicdani-ret-hakkininin-reddini-insan-haklari-ihlali-saydi-300022>

Kıbrıs Haber Ajansı. "Avrupa Komisyonu Türk işgali altındaki Ayia Anna Kilisesi'ne yönelik saygısızlığı kınadı" (06 Aralık 2023). <https://www.cna.org.cy/tr/other-news/article/5905828/avrupa-komisyonu-t%C3%BCrk-i%C5%9Fgali-alt%C4%B1ndaki-ayia-anna-kilisesi-ne-y%C3%B6nelik-sayg%C4%B1s%C4%B1zl%C4%B1%C4%9F%C4%B1k%C4%B1nad%C4%B1>

Cyprus Mail. "Coronavirus: Bishop's trial kicks off in his absence" (24 Eylül 2021). <https://orthochristian.com/152922.html>

TRT Haber. "Güney Kıbrıs'ta papazların atış taliminin arkasındaki isim: Vasilios" (02 Ekim 2022). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-kibrista-papazlarin-atis-taliminin-arkasindaki-isim-vasilios-712969.html>

Özgür Gazete Kıbrıs. "Karahan: Türkçe konuşan Kıbrıslılar 50 senedir otosansürle yaşıyor" (12 Nisan 2024). <https://ozgurgazetekibris.com/kibris/139052-karahan-turkce-konusan-kibrislilar-50-senedir-otosansurle-yasiyor.html>

Mağusa Haber Ajansı. “KKTC’de Hristiyanlığı Yaymaya Çalışıyordu” (27 Temmuz 2023). <https://www.mhahaber.com/kktcde-hristiyanligi-yaymaya-calisiyordu>

Yenidüzen Gazetesi. “Limasol’da Piskobu camisine milliyetçi saldırı” (25 Mart 2021). <https://www.yeniduzen.com/limasolda-piskobu-camisine-milliyetci-saldiri-138454h.htm>

Halkın Sesi. “Limasol’daki camiye ırkçı saldırı” (02 Haziran 2020). <https://www.halkinsesikibris.com/limasoldaki-camiye-irkci-saldiri>

Orthodox Christianity. “Metropolitan Neophytos of Morphou acquitted of violating COVID restrictions” (04 Nisan 2023). <https://orthochristian.com/152922.html>

Orthodox Christianity. “Metropolitan of Morphou refuses to pay quarantine fine from Theophany services” (01 Mart 2021). <https://orthochristian.com/137693.html>

MA, Milletlerarası Andlaşma- 2022 Yılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İktisadi ve Mali İşbirliği Anlaşması. *Resmî Gazete* 31845 (23 Mayıs 2022). Erişim 20 Temmuz 2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220524-13.pdf>

Kıbrıs Postası. “Milletvekili Yasemin Öztürk ve bir grup vatandaş CHABAD’ı protesto etti” (09 Aralık 2023). <https://www.kibrispostasi.com/c86-GIRNE/n498419-milletvekili-yasemin-ozturk-ve-bir-grup-vatandas-chabadi-protesto-etti>

Philenews. “Protest at GSP against the Pope; One person arrested” (03 Aralık 2021). <https://in-cyprus.philenews.com/local/protest-at-gsp-against-the-pope-one-person-arrested-photos-video/>

TRT Haber. “Rum Papazların atış talimi tepkilere yol açtı” (11 Şubat 2022). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rum-papazlarin-atis-talimi-tepkilere-yol-acti-654006.html>

Kıbrıs Postası. “Soyer Alevi Konfederasyonu’nu kabul etti” (17 Nisan 2009). https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n22792-soyer-alevi-konfederasyonunu-kabul-etti